

HALEP'TE SOSYAL, EKONOMİK VE KÜLTÜREL DURUM (1876- 1918 YILLARI ARASI) * SOCIAL, ECONOMIC AND CULTURAL STATUS IN ALEPPO (BETWEEN 1876 AND 1918)

Hasan KARAKÖSE**

Öz

Şehir nüfusunun çoğunluğunu Müslümanlar oluştururdu. Halep Salnamelerine göre; (Salnameler, devletin yayınlamış olduğu yıllıklardır.) ondokuzuncu yüzyılın sonu ve yirminci yüzyılın başlarında şehir nüfusunun üçte ikisi Müslüman, üçte biri ise gayri müslimdir. Bunların içinde yirmi dokuz mahallede kırk iki kadar Türk ailelerin yaşamış olması, Türklerin sayı olarak şehir hayatındaki önemini göstermektedir. Mahalle ve Türk aile isimleri kaynaklar incelenmiş ve Türkçe isimlerden çıkarılmıştır. Bazı Türk aile isimleri ve Türk mahalle isimlerini burada belirtmekte fayda vardır. Örneğin, Semerli ailesi, Kulu ailesi, Ağyur mahallesi, Altunboğa mahallesi, Elmacı mahallesi, Oğulbeyi ailesi, Tellal ailesi, Ballı Bulgur mahallesi gibi isimler bunlardan bir kaçıdır.

Ayrıca, şehirde, Hristiyanlar, Yahudiler ve başka dinlerden olanlar da yaşardı. Hristiyanlar ve Yahudiler daha çok ticaret ile uğraşırlardı. Bunlar ticaretlerini başta Avrupa olmak üzere, Suriye'nin diğer şehirleri ve Asya ülkeleri ile yaparlardı..

Halep'te halkın eğitiminde mescidlerin ve ev sohbetlerinin önemli bir yeri vardır. Osmanlılar zamanında sıbyan mektepleri açılmak suretiyle resmi eğitim birimlerine geçilmiştir. İbtidâilere 1862 senesine kadar sıbyan mektebi denilmekteydi, Bu tarihten itibaren sıbyan mektebi ifadesinin yerine ibtidâiyye ifadesi kullanılmaya başlanmıştır. Sultan Abdülhamid zamanında bu okulların yanı sıra rüşdiyeler, idâdiler, sultanî ve çiftlik okulları açılmıştır. Ayrıca medreselerin ve oldukça fazla kütüphanelerin varlığı canlı bir kültürel hayatın yaşanmasına yol açmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halep, Halep'te Ekonomi, Halep'te Kültür, Halep'te Sosyal Yapı, Halep'te Tarım.

Abstract

The majority of the population of the Halep city was formed by Muslims. According to Halep Salnames, (Salnames are annual years which the government has published it.) the end of the nineteenth century and in the early twentieth century, two-thirds of the city's population is Muslim, the third one is non-muslim. Inside these, the fact that forty-two Turkish families and twenty nine neighborhoods lived, shows the importance of the Turks in the city life as a number. Neighborhood and Turkish family names, sources was reviewed and from Turkish names was obtained. Some Turkish family names and Turkish neighborhood names, there is a benefit here point out. For example, Semerli family, Kulu family, Ağyur family, Altunboğa neighborhood, Elmacı neighborhood, Oğulbeyi family, Tellal family, Ballı Bulgur neighborhood are names like a few of them.

Also, in the city, Christians, Jews and other religions. Christians and Jews were more engaged in trade. Jews and Christians made their trade mainly in Europe, other cities of Syria and with Asian countries.

In the education of the people, mosques and home conversations have an important place in Aleppo .In the time of the Ottomans, children's schools (sıbyan's school) were opened and formal education units were introduced. Up to 1862 years, ibtidâ'is was expressed children's schools (sıbyan's school). From this date, In place of the children's schools (sıbyan's school) The ibtidayya expression had begun to be used. In the time of Sultan Abdülhamid, besides these schools, rüşdiyes, idâdis, sultanî schools and farm schools was opened.. Furthermore, the presence of the medresses and many libraries led to a live cultural life.

Keywords: Aleppo, Economy in Aleppo, Culture in Aleppo, Social Structure in Aleppo, Agriculture at Aleppo.

GİRİŞ

Halkın çoğunluğunu Arapların ve Türklerin oluşturduğu Halep'e, Türklerin gelmesi Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşu yıllarından öncedir. Buradaki Türkmenlerin çoğunluğu Oğuzların Boz-ok kolundan olup, geçimlerini hayvancılık ve özellikle de koyunculukla sağlardı. Bölgede XVI. yüzyılda yaygın olarak görülen eşkıyalık hareketlerini azaltmak için, Osmanlı Devleti çeşitli yerlerden ahaliyi buraya iskan ettirmek istemişse de arzulan sonuç elde edilememiştir. Ahmed Cevdet Paşa 1866 tarihinde oluşturduğu seyyar süvari birlikleri ile halkı bedevilerin baskınlarından korumaya çalışmıştır.

Sultan İkinci Abdülhamid zamanında yaşanan savaşların sonunda yaşanan göçlerin önemli bir kısmı Halep ve Suriye'nin diğer şehirlerine olmuştur. Halkının büyük bir kısmı Müslüman olan Halep'te Hristiyan, Yahudiler gibi gayri müslimler de yaşardı. Denizden 500 m. yüksekte, ovalık bir arazide kurulmuş olan şehirde bir nehrin dışında akarsu bulunmamaktadır. İklim olarak karasal bir iklime sahip olan şehirde, Müslümanlar çoğunlukla tarım, hayvancılık ve bahçe işleri ile gayri müslimlerin çoğunluğu ticaretle meşgul olurlardı. İçme suyu sıkıntısı olduğundan dolayı genel olarak evlere kastal denilen su

* Bu makalede başka kaynaklara ilaveten önemli nisbette doktora tezimiz olan *1876-1918 Yılları Arası Ortadoğu ve Halep* isimli çalışmadan yararlanılmıştır.

** Yrd. Doç. Dr., Ahi Evran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

depoları yapılır ve su gereksinimi buradan karşılanırdı. Yaşantı ve mimari tarz bakımından tipik bir Anadolu kentini hatırlatan Halep'te eşraf idarede ve sosyal yaşantıda ayrı bir konuma sahipti. İslâmî yaşantının canlı olarak görüldüğü şehirde eğitim, evlerde, mescidlerde ve medreselerde yapılırdı.

Hem Suriye'yi Anadolu'ya bağlayan yol üzerinde, hem de Baharat yolu üzerinde bulunan Halep'te tarihin eski devirlerinden beri canlı ve hareketli ticari hayat yaşanmıştır. XIX. yüzyılın ortalarına kadar dokumacılık bölgenin ve şehrin en önemli gelir kaynaklarından idi. Avrupa'da gelişen sanayi ve makineleşme şehrin dokumacılık sektörünü olumsuz yönde etkilemiştir. Belirtilen tarihe kadar ipek, iplik vb. bütün dokuma mamulleri şehirde yapılır ve başta İstanbul olmak üzere Anadolu'nun çeşitli yerlerine gönderilirdi.

1869 tarihinde hazırlanan ve yürürlüğe konulan Maarif Nizamnamesi ile devletin diğer bölgelerinde olduğu gibi Halep'te de iptidâiler, rüşdiyeler, idâdiler ve sultaniler açılmıştır. Ayrıca mekteb-i rüşdiye-i askeriye, inâs rüşdiyesi, mekteb-i idâdî-i mülkiye, fevziye mektebi, irfâniye ve çiftlik mektebinin de açıldığını görmekteyiz. Buralarda dinî derslerin yanında dil dersleri, tarih, coğrafya, hesap, geometri gibi dersler de okutulmaktadır. Oldukça fazla oranda bulunan medreselerin içerisinde kütüphaneleri de bulunurdu. Halep'te devlet okullarının yanısıra yabancı okullar da bulunur ve bunlar yabancı cemaat okulları ve yabancı devlet okulları diye iki gruba ayrılırdı.

1) Halep'te Sosyal Durum

Halkın çoğunluğunu Arapların ve Türklerin oluşturduğu Halep'te, Türkler ilk defa Abbasilerin başlarında görülmüştür. Burada yerleşik duruma geçmeleri ise Mirdâsilerin sonunda (1029) olmuştur. Türkmenler, Selçuklular zamanında Halep ve yakın bölgelerde oldukça yoğun bulunmaktadır (Halep Salnamesi (1308/1890) :71).

Halep Türkmenleri diye isimlendirilen bu Türkmen grupların kışlığı Halep bölgesi, yaylakları ise Yeni-il bölgesi olan Sivas'ın Gürün ve Kangal ilçelerine kadar uzanır. Türkmenler bahar başlarında zikri geçen yerlerdeki yaylalara çıkarlar, Halep'e döndükleri zaman kuzuları altı aylık olur, şayet o sene kış çok şiddetli olursa, Şam'ın kuzeyine kadar inmek durumunda kalırlardı (Karaköse,1996:142).

Türkmenlerin en büyük geçim kaynakları koyunculuktu. Koyunların sütünden ve derisinden faydalanırlardı. Bu bakımdan şehirde dokumacılık ve deri mâmülleri imali ve kullanımı oldukça yaygındı (Halaçoğlu,1988: 136-137).

1308 (1890-1891) senesinde şehrin nüfusu 101.927 kadardı (Halep Salnamesi, (1308/1890/1891) :164). Bunun 72.761 kadarı Müslüman, geri kalanı gayri müslimdi. 1323 (1905-1906) senesinde ise Halep'in nüfusu 109.753'dür. Bunun 78633 kişisi Müslüman geri kalanı ise gayri müslimdir (Halep Salnamesi, 1323 (1905-1906): 241).

Halep denizden beş yüz metre yüksekte Kilis, Bâb, Cebel-i Sem'an kazalarının ortasında ovalık bir arazide kurulmuştur. Zeytin ve fıstık bahçeleri, kuzey, batı ve kible taraflarında ise yemiş bahçeleri vardır. Şehrin kuzeyinden girip, güneyinden çıkan Kuveyk nehri en büyük nehirdir. Bu nehir Gaziantep'e bağlı Çaldığın köyünden çıkar. Şehrin on km. kadar kuzeyine gelince üçte biri ayrılan bir kolla şehre girer. Gaziantep ve Kilis'ten bir çok çay bu nehre akar. Kuveyk nehri şehirden geçerken, bir kısım bahçelerin sulanmasını sağladığı gibi Aynü't-Tell ve Aynü'l-Beyda çaylarının karışması ile güneye akmaya devam eder (Halep Salnâmesi, 1310 (1893) :184-185).

Şehrin büyük bir kısmı sur ile çevrilidir. Dış kalenin dokuz kapısı olup mahallelerin bir kısmı surların dışında kaldığı halde bir kısmı surların içinde kalmaktadır. Müslümanların yaşadığı mahallelerin bir kısmı ile Yahûdî mahalleleri surların içinde kalır. Hıristiyanların oturdukları yerler ve bir kısım Müslüman mahalleleri de surların dışındadır. Şehrin tam ortasında bir de iç kale bulunmaktadır (Halep Salnâmesi, 1310 (1893) :185 , Şemseddin Sami, (1308): 1971).

1310 senesi Halep Salnâmesi'ne göre şehirdeki bütün yerleşim yerlerini şöyle ifade edebiliriz: Hükümet binası (1), kışla (2), kale (2), hastane (1), redif deposu (1),karakol (15), ev (14298), mahalle (105), cami (166), mescid (170), medrese (25), tekke ve zâviye (19), türbe (20), kilise ve manastır (20), havra (5), sebil (77), hamam (39), çeşme (76), dükkan ve mağaza (7076), matbaa (3), bedesten (1), han (99), su değirmeni (29), hayvan değirmeni (121), fırın (95), kumaş tezgahı (2915), cendere (4), debbağhane (3), mendil basmahanesi (27), kahvehane (85), meyhane (38), boyahane (129), sabunhane (3) kâlhâne (maden eritme atölyesi) (1), ma'sara (üzüm ve benzeri sıkma yeri) (7), pamuk fabrikası (4), muavakkithâne (2) şâriye fabrikası (4), kavsâle (kösele) fabrikası (1), gazino (5), lokanta (4), aşçı dükkanı (11), kütüphâne (7), eczâne (20), bağ (581), bahçe (381), tarla (1491), kireçhâne (20), selh-hâne-mezbeha (2), destikârhâne (2), dârüşşifâ (2), köprü (1) (Halep Salnâmesi, 1310 (1893): 186).

Yukarıdaki verilerden şu sonucu çıkarabiliriz: Şehir orta büyüklükte bir yerleşim yeridir. Şehrin Hz. Ömer zamanında Müslüman toprağı olmasından 1310 (1893) tarihine kadar oldukça fazla cami ve mescid inşa edilmiş ve dîni hayat canlı bir biçimde devam etmektedir.19 kadar tekke ve zâviyenin olması yaygın bir tarikat yaşantısını göstermektedir. Diğer taraftan şehirde Yahûdi toplumunun yanında sayıları daha fazla yekün ile ifade edilebilen Hristiyan cemaatler de varlıklarını sürdürmektedirler. Burada şunu ifade ederiz ki; Osmanlılarda Zimmîlerin ve özellikle Yahûdîlerin kentlerin kendilerine ayrılan kesimlerinde yerleşmeleri ve yaşantılarını sürdürmeleri bir gelenektir. Bu uygulama Orhan Gazi zamanında başlamış ve devam edegelmiştir. İstanbul, Şam, Halep, Kudüs, Kahire gibi önemli Osmanlı şehirlerinde uygulama bu doğrultuda olmuştur. Öte yandan Müslüman mahallelerinden ev satın almak isteyen gayri Müslimlere hiçbir sınırlama getirilmemekle birlikte, çoğu kendi cemaatlerinin güvenli ortamını tercih etmişlerdir (Doğan, 2001:68).

Müslümanlar dinî emir sonucu temizliğe büyük önem verdiklerinden şehir hayatında hamam kültürünün önem arz ettiğini görmekteyiz. 7076 kadar mağazanın olması şehirde canlı bir ticârî hayatın rakamlarla ifâdesidir. Yine bu rakamlardan kumaş imalinin, pamuk fabrikalarının, boyamacılığın ileri seviyede gelişme düzeyinin göstergesidir. Tüm bunların yanında eğlence ve gece hayatı da varlığını canlı bir şekilde devam ettirmektedir.

Sonraki senelerde şehirdeki gelişme artarak devam etmiştir. Bir sene sonraki salnameden bazı rakamları ele aldığımızda bunu rahatlıkla görebiliriz. Şöyle ki ; ev (14564), mescid (170), bağ (577), bahçe (373), tarla (1885) (Halep Salnâmesi, 1311(1894-1895):217¹.

XIX. yüzyılın başından sonlarına kadar Halep'te bir çok doğal afetleri görürüz. Sıkça yaşanan depremlerden, 1876, 1884 ve 1887 yıllarında olanlar şehirde büyük hasara yol açmış nüfus kaybına ve yerleşim yerlerinin yıkılmasına sebep olmuştur. Yine XIX yüzyılda tüm dünyada sıkça görülen vebâ, tifo ve kolera gibi hastalıklar Halep'te de kendini göstermiştir. 1890 tarihinde Avrupa'dan gelen ticaret gemileri ile İskenderun'a buradan da Halep'e yayılan Kolera salgınında 246 kişi ölmüştür (Bayraktar, 2004: 31-33).

Halep'in kuru bir havası vardı.. Bazı seneler kar yağmaz, yağdığına ise kısa süre sonra kalkardı. Kış soğukları kuru ve şiddetli olurken, yaz aylarında sıcaklığın kırk dereceye kadar çıktığı olurdu. Evler son derece güzel yontulmuş taşlardan yapılmış ve biri diğerinden ayrı olur, bitişik olmazdı. Avlularda kuyu ve fıskiye bulunurdu. Avlu duvarları yüksek olduğundan, dışarı ile ilişki kesilir ve mahremiyet korunurdu. Binalar tek veya iki katlıdır. Yaz aylarında damlarda yatılır, damlar korunaklı ve yan komşuyu rahatsız etmeyecek tarzda inşa edilmiştir. Binalar hemen hemen birbirine eşit yüksekliktedir. Giriş kapıları ve pencereler genelde çeşitli motiflerle süslenmiştir. Pencereler, manzara seyredilemek için nispeten dışarıya çıkıntılı yapılmıştır. Genellikle avludan girdikten sonra bir eyvanla avlunun iç kısmına girilmektedir. XIX. yüzyıldan itibaren surların dış kısmına da evler yapılmış, konut yapımında artış olmuştur. XX. yüzyılın başlarından itibaren de küçük bahçelerle çevrili küçük ailelerin barınabilecekleri binalar yapılmaya başlanmıştır (Kürt Ali, Muhammed,1983: 280, Rifâi, Mahmud Faysal, 1978 :386-387, Faroqhi, Suraiya, 2009: 182, 186-187).

Bir ev inşa edilirken pencerelerin komşu evlerin pencerelerine bakmayacak biçimde yapımına özen gösterilirdi. Fakat inşaatlar çoğunlukla küçük arsalarla yapıldığından, bu özen her zaman aynı sonucu vermeyebilirdi. Evler birbirlerinin içine bakmasa da komşular birbirlerinin aile sorunlarından haberdar olabilirdi (Faroqhi, Suraiya (2009):197).

Burada öneminden dolayı, Halep'te bulunan Türk aile ve mahallelerini vermek istiyorum. Zira şehir 1040 tarihinden bu yana bir Türk şehri olduğunu her hali ile ortaya koyma özelliğine sahiptir.

1-Ebrac Mahallesi'nde Kulu ailesi,

2- İbn Nusayr Mahallesi'nde Semerli ailesi

3-Ağyur Mahallesi: "Ağyur" kelimesi "Akyol" kelimesinden türetilbileceği gibi kelimenin aslı "Ağabolu" kelimesi de olabilir. "Ağabolu" demek "Ağayolu" demektir. Bu mahalleye bir Türk emiri yerleştiği için bu isimle anılmış, zamanla "Ağyur" şekline dönüşmüştür. Halep'te ilk tütün işleme atölyesi bu mahallede kurulmuştur.

4- Altunboğa Mahallesi, H.723(M.1323)'te Halep emiri olan Altunboğa Salih'in isminden dolayı bu ismi almıştır. Buradaki Altunboğa Câmî şehrînin en büyük ikinci camisidir. Ayrıca aynı isimde bir de türbe bulunmaktadır.

5-Elmacı Mahallesi: Elmacı hamamından başka birkaç mescid ve su deposu bulunmaktadır. Mahallede Aşçı, Kethüda, aileleri gibi tanınmış aileler oturmuştur.

1. Not: Diğer rakamlar bir önceki sene ile aynı olduğundan verilmemiştir. Sadece farklı rakamlara yer verilmiştir.

6-Bâbü'l-Ahmer Mahallesi: Halep'in emir ve ülemâlarından Oğulbeyi b. Ahmed'in isminden dolayı "Oğulbeyi" de denir. Oğulbeyi H. 885 /M. 1480'de vefat etmiştir.

7-Bâbü'n-Nireb Mahallesi'nde "Tellal Ailesi" oturmakta olup, bunlara "Katırcı Ailesi" de denmektedir.

8- Bâdincik Mahallesi: Kelimenin aslı ile ilgili üç görüş vardır. "Bad" rüzgar,hava anlamındadır. Sonundaki "cik" eki Türkçe olup küçültme için kullanılmaktadır. b) Kelime "Meydancık" kelimesinin bozulmuş şeklidir. "Meydancık" Türkçe'deki küçük meydan anlamındadır. c) Kelimenin "Bademcik" kelimesinin zamanla değişmesinden olma ihtimali de bulunmaktadır. Anlamı o zaman küçük badem anlamındadır.

9-Ballı Burğul Mahallesi: Kelime Türkçe olup tatlı bulgur anlamındadır. aslı "Ballı Bulgur"şeklindedir. El-Muhib Caddesi ile Abdül-Hayy caddesi arasında bulunan bir mahalledir.

10- Bangusa Çarşısı; Bu çarşı Hânü's-Sebil mahallesinde bulunmaktadır. Kelime "Bin" ve "Gevzetün" kelimelerinden meydana gelmiş olabilir. "Gevzetün" kelimesinin aslı "Cevzetün" yani ceviz anlamındadır. Bu durumda bin ceviz kelimesi zamanla değişikliğe uğramıştır. Halepli ele geçiren Tolunoğulları, zamanında burası son derece yeşil bahçelere sahipti. "Bin" kelimesi "çok" anlamında olup, çok bahçeleri ifade etmektedir. Buraya Tolunoğulları zamanında bu isim verilmiştir. Çevredeki "Karlık", "Tatarlar", "Çukurcuk" Saçlıhan Mahalleleri de Türkçe kelimelerdir. Başka bir görüşe göre ise "Bin Göz" kelimenin değişikliğe uğramış halidir. "Bin Oda" anlamındadır.

11- Bahsita Mahallesi'nde Abidin Ağa ve Recep Paşa aileri oturmaktadır.

12- Harâratî'l-Bostan: Bâbü'n-Nireb Mahallesi'nde olup "Kilerci" ve "Bayezid" aileleri oturmaktadır.

13- el Bendere Mahallesi : Süveygetü Ali, Debbağatü'l Atıka Bâbü'n-nasr Mahalleleri'nin ortasında bir mahalledir. Recep Paşa, Barcı, Harputlu ve Mihmandar aileleri oturmaktadır.

14- Türâbü'l-Gurebâ Mahallesi: Bu mahallede Sivas Ailesi oturmaktadır.

15- Tatarlar: Kadiasker ve Kalık Mahallesi arasında bulunur. "lar" eki Türkçede çoğulu belirtir. Tatarlar Hülâgü'nun Halep'e gelmesi ile yerleşmiş fakat Osmanlı döneminde buradan ayrılmışlardır. Mahallenin ismi onlardan kalmadır (Karaköse, 1996:148).

16-Hârâtü't-Türkmân: Türkmenlerin en büyük yerleşim yerlerindedir. Nureddin Zengî zamanında Türkmen kuvvetlerinin yerleşmesi ile oluşmuştur. Tell'a'rân Mahallesi'nde Kürtler çoğunlukta olup, Nâsır Ağa ailesi burada Maraş ailesi ise et' Tilel mahallesindedir.

17-Cübbü Karaman: Anadolu'dan gelen bir kabilenin ismidir. Başlarında Mehmed Karaman isminde cömert, ilim sahibi birisi bulunmaktaydı. Halep'te vefat etmiş ve mahalledeki el-Hacc Sâid Keleş'in yanına defnedilmiştir. Burada Bakırcı Câmîi ve mezarı da bulunmaktadır. Mahallede ayrıca Kulu ailesi ve Keleş ailesi oturmaktadır. Ayrıca el-Cübeyle Mahallesi'nde Vefâ Çavuş ailesi, Sakal ailesi ve Saraç aileleri meskundur.

18- Çukurcuk Mahallesi: Kelime Türkçe olup, "Küçük Çukur" anlamına gelmektedir. Ayrıca "Çukur Kastal" ifadesindeki "çukur" kelimesi de Türkçedir. Burada Süryâniler, Protestanlar ve Katolik Rumlar oturmaktadır.

19- Hamza Beğ Mahallesi: Kadiasker Mahallesi ile bitişiktir. Buz ailesi burada oturur, koyun ticareti ve sebzeçilikle geçinirler.

20- Hân-ı İstanbul, İstanbul Çarşısı'ndadır. Bir de Hânü's-sebil var ki diğer ismi Hara Paşa'dır. Tuzcu Mer'a Paşa ailesi ve Katırcı ailesi burada oturmaktadır. Ayrıca Hânü's-Şurba'nın esas ismi "Çorbacı"dır. Akabe Mahallesi'nin batısına düşer.

21- es-Siryân Mahallesi: Park ile Faysal Caddesi ortasında olup, Yandım ailesi, Sivri ailesi, Dökmeci ailesi, mahallenin sâkinlerinden iken sonraları bir kısmı, Siverek, Urfa ve Adıyaman taraflarına göç etmiştir.

22- es-Seffahiyye Mahallesi'nde Kilerci ailesi, Çubuk ailesi ve Küçük ailesi ikâmet etmektedir. Sûk-ı İstanbul, Sûk-ı Aslan Dede, Sûk-ı Elmacı ve Sûk-ı Türkmân Türkçe isimlerle söylenen çarşılardır (Karaköse, 1996: 149).

23- Aşûr Mahallesi'nde Türk ailelerinden Abacılar, hem bu mahallede hem de Kastalü'l-Harami Mahallesi'nde oturan büyük bir ailedir.

24- Karlık mahallesi: tatarlar ve Tellâlîn mahalleleri arasında Bâbü'l-Hadîd'in dışında bir mahalledir. Buradaki insanlar kış mevsiminde kar yağınca kuyulara kar doldurur üzerini saman ve toprakla kapatırlar yaz mevsiminde de satarlardı. Bundan dolayı mahalle bu isimle meşhur olmuştur. Haraplı ailesi, Mezgitli

ailesi, Albıyık ailesi ve Ebû Hadîd aileleri burada yaşarlardı. Ebû Hadîd ailesi Tutuş'un oğlu Dukak'ın soyundan gelmektedir.

25- el-Kasile Mahallesi'nde Köse ailesi vardır.

26- el-Kellâse mahallesi'nde Kerpiç ailesi ikâmet etmektedir.

27- Küçük Kellâse Mahallesi'nde Kasapçı ailesi ikâmet etmektedir.

28- Maraşlı Mahallesi: Üryan Mahallesi yanındadır. Maraşlı mescidi ve mezarı bulunmakta olup Ömer Maraşlı burada yatmaktadır.

29- el-Müstedâmiye Mahallesi'nde ise Paşa Hamamı, Mescid'i Balaban, Hammâm-ı Balaban Mescid-i İkinci binâları vardır (Karaköse, 1996: 150).

Yukarıda 29 mahalle ve 42 aile isimleri tespit edilmiştir. Bu sayıların daha da artacağına kuşku yoktur.

2) Toplum Hayatı ve İmar çalışmaları

Halep'te günlük hayat sabahleyin özellikle de sabah namazından sonra başlar ve hemen sonra hanların ve iş yerlerinin kapıları açılır. Hanlarda geceleyen yolcular sabahın olmasıyla birlikte yükledikleri hayvanları önlerinde yola koyulurlar (Karaköse,1996:150).

Şehirde yeteri kadar su bulunmadığından kadınlar ve çocuklar kastalların (su deposu) önünde sıraya girerler. Bu arada ev hanımı aile bireylerine sabah kahvaltısı hazırlığına başlar. Akrabalar ve komşular arasında kuvvetli bir dayanışma olduğundan evde bulunan çocuklar yemek vakitlerinde yakın komşu ve akrabalarına pişen yemeklerden ikrâm götürürler. Akşam evde toplanan ev halkı yemeklerini sofrada oturarak yerler. Sofra kaldırıldıktan sonra ev hanımı, avluda akşam oturmasının yapılacağı yeri hazırlar (Karaköse, 1996 : 150).

Düğünlerde, gelin en güzel kıyafetlerini giydikten sonra kız arkadaşları ile eğlenir. Gelin ve damadın annesi kötü düşüncelerden korunmak için müşterek olarak ip okutur ve bağlar. Düğün boyunca en güzel yemekler pişirilir ve gelen misafirlere ikram edilir. Bir taraftan da bazı şeyh evleri ve türbeler ziyaret edilir, muskalar yazdırılır ve sihirlere çözdürülür. Mahalle halkının ve akrabaların katıldığı düğünlerde millî kıyafetler giyilir. Gelin adayı, arkadaşları ile düğün günlerinin birinde mahalle hamamına gider. Damat ve arkadaşları eğlenirken tepler, davullar çalınır. Akşam fener alaylarında gençler silahlarını kuşanır ve atlara binmiş olarak mahallede tur atarlar (Karaköse, 1996 : 151).

Yaygın olarak bulunan ve günlük hayatın vazgeçilmezlerinden olan mahalle kahvehaneleri, gündüzleri ve akşamları erkeklerin toplandığı ve çeşitli oyunlarla vakit geçirdikleri mekanlardır. Buralarda halk oyunları, tiyatro gibi gösterilerin yanı sıra Hz. Ali ve Hz. Hamza gibi sahâbelerin menkıbeleri, padişah ve diğer devlet büyüklerinin hikâyeleri, kahramanların cengâverlikleri okunur. Günlük siyâsî, sosyal olaylar konuşulur fıkralar anlatılır. Yukarıda şehirdeki kahvehanelerin sayısının seksenbeş olduğunu belirtmiştik. Bu rakam bile kahvehanelerin günlük hayatta ne kadar önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir (Karaköse, 1996 : 151).

Eşrafın halk ve devlet yanında önemli bir konumu bulunmaktadır. Eşraf zümresi etkisini ve önemini ya zenginliğinden alıyor veya köklü bir aileye sahip olması, ona bu önemi verdiriyordu. Toplumda ayrıca tarikat şeyhlerinin ve ulemânın da manevî itibarları vardı. Vilâyette halkı bu zümreler temsil eder, gelen misâfirleri bunlar ağırlardı. Bunların vilâyette alınan kararlarda önemli bir etkinliği vardı. Resmî ve gayri resmi meclislerde vali, kadı, müftü, askerî erkânın yanında her zaman bu zümreden insanların görmek mümkündür. Devlet kapısını bilmeyen halk, bunları bilir ve bunlar vâsitasıyla sorunlarını çözmeye çalışırdı. Bu zümrelerle iyi ilişki kuramayan idârecilerin yörelerinde başarılı olmaları son derece zordu. Eşrafın otoritesi zaman zaman yöneticileri sarsacak kadar etkili idi. Diğer taraftan Halep, devletlerarası ticaret yollarının kesiştiği noktada bulunduğundan bu avantajdan daha çok eşraf yararlanır ve büyük maddi imkanlara sahip olurlardı (Hourânî, 1995 : 167-170 Karaköse, 1996: 151-152).

Çöl bedevilerinin varlığı ve bunların başkaldırı hareketleri, devleti ve yöneticileri en çok meşgul eden konuların başında gelmektedir. Ayrıca Türkmenlerin yağmacılık hareketleri de idârecileri rahatsız eden konulardandı. Bu gruplar yağmalama, adam öldürme v.b. suçları işledikten sonra dağlara ve köylere çekilirlerdi. Jandarma yakaladıklarını tevkif eder fakat yakalanmayanlar aynı menfur eylemlerini sürdürürlerdi Bunların eylemlerini bertaraf etmek ve topluma kazandırılmaları için valilik bir takım önlemler alırdı. Örneğin valilikçe İstanbul'a yazılan bir yazıda teslim olmaları şartıyla hayatlarının garanti altına alınması, köylerde yerleşik hayata geçmeleri, ziraatçılığa başlamaları ve affedilmeleri istenmişti. Meclis-i Vükelâda görüşülen ve uygun görülen bu hususlar padişah tarafından da tasvip edilmişti². Fakat

².BOA.İR.DAH. 13(25 .B.1311/25 Ocak 1894).

devletin iyi niyetine rağmen başarı sağlandığını söylemek mümkün değildir. Vilâyet bütçelerinden emniyet ve asayişin sağlanması için daha fazla harcama yapılması bunu göstermektedir. Örneğin 1308 senesinde bütçeden ödenek miktarı 201.880 kuruşken, 1317 senesinde bu miktar 261.587 kuruşa çıkarılmıştır. Fakat bunun da yetersiz görülmesi ile aynı senenin bütçesine 130.000 kuruş ilave edilmiştir³.

Sultan Abdülhamid nüfus sayımına önem vermiş ve 1883 tarihinde Halep'te nüfus sayımı yaptırmıştı. Yeni doğanların altı ay içinde nüfus kayıtlarının yapılması esası getirilmişti. Valilik halkın bu konuda yeteri kadar hassas davranmadığını ve önem atfetmediğini görmüş bir yıla uzatılmasını Dâhiliye Vekâleti'nden talep etmişti. Padişah tarafından da uygun görülen bu öneri bir yıla kadar nüfus kaydı yaptırmayanlara para cezasını getirmişti⁴. Halep'te 1905 tarihinde yeni bir nüfus sayımı yapıldığını kaynaklar göstermektedir (Halep Salnâmesi, 1326(1908): 179 (Kal'acı, 1989: 380).

Halep'te yaşayan insanlarda, özellikle çocukluk çağında çiban çıkardı. Vücudun el, yüz, ayak gibi açık yerlerinde çıkan bu hastalık çıktığı yerde iz bırakırdı. Havadan veya sudan çıktığı söylenen bu çibanın kesin sebebi bilinmemiştir (Halep salnamesi, 1308 (1891):158).

3) Dini Hayat

H. Ömer zamanında 635 tarihinde fethedilen Halep şehri, cami, mescid, tekke ve zâviyeler ve türbelerin çok olduğu, dolayısıyla dinî hayatın diri ve canlı olduğu bir şehirdir.1316 (1898) tarihinde şehirde 166 cami, 180 mescid, 19 tekke ve zâviye 21 türbe vardır (Halep Salnamesi, 1316(1898):186).

Halep'te değişik ve birbirinden farklı İslam mîmârî tarzını görmek mümkündür. H.91/M.709 tarihinde Emevî halifelerinden Velid b. Abdülmelik zamanında yapılan Câmîû Kebir şehrin en büyük câmisidir. Kareyi andıran câminin etrafında müderrisler ve talebeler için odalar olduğu gibi abdest almak için oldukça fazla şadırvanlar vardır.45 m. uzunluğundaki dört köşeli kare minaresinin görünümü oldukça güzeldir. Üzerinde kûfî yazılar bulunmaktadır. İslam dünyasında medreseler ve okullar oluşturulmadan önce câmiler hem ibâdet yeri, hem de ders halkalarının oluşturulduğu önemli mekanlardı. Câmilerin etrafında bulunan odalarda öğrencilerden ayrı olarak, kimsesiz garipler de kalırdı. Burada kalanların bütün ihtiyaçları vakıflar tarafından karşılanırdı. Mevlid, miraç, kadir geceleri gibi önemli gün ve gecelerde, Ramazan ayında hem camilerde hem çarşı ve evlerde derin ve etkin dinî hayat hakim olurdu. Bayram namazlarından sonra veya mübarek günlerde türbeler ziyaret edilir ve dualar edilirdi. Mezarlara gidilir, bilenler Kur'an-ı Kerim'den sureler okurlardı. Ölümünden üç gün sonra türbelerde hatimler yapılır, dualar edilirdi. Yemekler ikram edilir, gül suyu hem türbelere dökülür hem de ziyaretçilere ikram edilirdi. Buralara gelenler namaz kılarlar ve çeşitli dileklerde bulunurlardı (Kal'acı, 1989: 61-62).

Zekeriyya Peygamber, Câmîû Kebir'de Şem'un Peygamber ise Süveygetü Ali Mahallesi'nde yatan mübarek insanlardı (Halep Salnamesi, 1327(1910) : 81). Câmîû Kebir ve Sultâniye Câmîû ile Halep yakınındaki sahabeden Sa'dü'l-Ensârî Türbesi tamir ettirilmiştir. Ayrıca Halep ve tüm vilâyette 200'e yakın câmi, mescid, medrese, tekke, ve sebil tamiri beş tane câmîû ile iki adet mescidin yeni inşasına başlanmıştır. Kale içindeki Melik Zâhir Câmîû'nin minaresi tamir ettirilmiş, mübarek günlerde yakılması için kandiller yapılmıştır (Halep Salnamesi, 1302(1885) :208). Daha sonraları ise Benî Haşşap Zâviyesi tamir ettirilerek bir oda ilave edilmiştir(H.1315 M.1897). Karlık Mahallesi'ndeki Zâviyetü'l-Herbilî (H.1312 M/1894) tarihinde Zâviyetü's-Sayyâdiye ise (H.1295 M/1878) tarihinde yapılmış, daha sonra da yeni odalar ilave edilmiştir (Halep Salnamesi, 1302(1885): .208).

Gayri Müslimlerden Yahûdî ve Hristiyanların havra ve kiliselerinin durumu şöyledir:

a)Yahûdiler:el-Bendere, el Meâbidü ve Hâratü'l-Yehûd mahallelerinde ibadet yerleri vardır.
b)Ermenilerin Turâbü'l-Gurebâ Mahallesi'ndeki kiliseden başka Kırklar, Kenîsetü's-Seyyide, Ümmü'l-Maûnet kiliseleri vardır.

Hristiyanlar: Çukur Kastal, el-Haleviyye, Azîziye Mahallesi'ndeki Latin kilisesi gibi büyük katedralleri vardır.

Süryânîlerin, Rumların, Mârûnîlerin, Keldânîlerin kiliseleri de bulunmaktadır (Kürt Ali, 1983: c.VI. 16) Ayrıca Halep ve çevresinde Rum katolikliği, Müsevî hahambaşılığı, Rum patrikliği, Süryânî metropolitliği Keldânî. patrikliği, Ermeni patrikliği, Ermeni Katolik patrikliği v.b. rûhânî liderlikler bulunmaktadır (Devlet-i Aliyye-yi Osmâniye Salnâmesi,1316 (1899) : 734-745).

4) Halep'te ekonomik Durum

Bir yandan Anadolu'yu Suriye'ye bağlayan yol üzerinde, diğer taraftan da Baharat Yolu'nun üzerinde bulunan Halep'in tarih boyunca hareketli ticârî hayatı olmuştur. Tarih boyunca pek çok devletlerin eline geçmiş ve değişik yönetimler altında bulunmuştur. Hayvancılık oldukça yaygın olduğundan son

³.BOA.İR.DAH.20 (24. CA.1320/30 Ağustos 1902).

⁴.BOA.İR.DAH. 2 (3.C.1320/ 7eylül 1902)

zamanlara kadar dokumacılık önemli bir sanat olarak varlığını devam ettirmiştir. Kadife, ipek, yün mamulleri ve değişik kumaş çeşitleri dokunmaktaydı. Şam, Halep gibi şehirlerde dokunan kumaşlar bölgenin ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeydeydi (Akdağ,1949 :509). Başta Ankara olmak üzere Anadolu'nun çeşitli şehirlerine Halep'ten kervanlarla kumaş getirilir ve satılırdı (Ortaylı, 2004: 112).

Halep'te H.429/ M.1038 yılında darphane vardı ve para basılmaktaydı (Hasan,1992: c.V. 416) . İstanbul ve Anadolu'dan gelen hacc kâfileleri Halep'te konakladıklarından ticarete canlılık yaşanırdı. Diğer taraftan Hindistan'dan Basra'ya gelen ticârî mallar, buradan hem karayolu hem de nehir yolu ile Halep'e gelirdi. Halep'ten İskenderun Körfezi'ne veya Trablusşam'a kervanlar çalışır, dolayısıyla uluslararası ticaret buralarda canlı bir biçimde götürülürdü. Bu yollardan Asyalı ve Avrupalı tüccarlar hiçbir zaman eksik olmazdı (Orhonlu,1984: .127). Halep tüccarları ise İran'dan ham ipek ithali ile uğraşırlardı. Şehirde dokunan ipek kumaşlar çok tutulur ve Anadolu'nun çeşitli kentlerine gönderilirdi (Faroqhi, 2009:57).

Halep'in tarımda da önemli bir yeri vardır. İhtiyaç olduğunda Halep'ten Anadolu ve İstanbul'a ve Süriye'nin diğer şehirlerine tahıl taşımacılığı yapılırdı (Orhonlu, 1984 :129).Tarım arazisi bakımından Osmanlı Devleti'nin önemli vilâyetlerinden olan Halep'in bu önemi XIX. yüzyılın ortalarından itibaren daha da artmıştır. Çünkü bu tarihlerden sonra Avrupa devletlerinden gelen ticaret ve sanayiinin Osmanlı'da büyük ekonomik kayıplara yol açması, verimli araziye sahip Halep'te tarıma ağırlık verilmesine neden olmuştur. Bu bakımdan XIX. yüzyılın sonlarına doğru şehirde tarımı artırmak için bir dizi önlemler alınmıştır. Örneğin, 1893 ve 1894 yılında ziraat bakımından önemli yerlere nümune ve tecrübe tarlaları uygulaması başlatılmıştır. Arazinin ıslahı için hava ile çalışan pervaneli tulumbarın gümrüksüz olarak getirilmesine müsaade edilmiş, tarlaların çekirgelerden temizlenmesi için menâfii sandığından para tahsisi yapılmıştır. Alınan bu önlemler sayesinde 1894 senesinde hububat üretiminde dönüm başına diğer vilayetlerden daha fazla verim alınmıştır (Bayraktar, 2004 : 56-57). 1897 senesinde Halep Eyâleti'nde 1.1000.000 dönüm buğday ekilmiş ve 7.200.000 İstanbul kilesi ürün elde edilmiştir. Aynı dönemde Osmanlı Devleti'nde 29.069.689 dönümden 75.907.826 kile ürün alınmıştır. Tüm Osmanlı buğday üretiminin %9'5'unu Halep üretmiştir. Diğer Osmanlı vilâyetlerinde dönüm başına ortalama 2.61 kile ürün alınırken, bu rakam Halep vilâyetinde ortalama 6.55'tir (Bayraktar, 2004 : 60). Buna ilaveten diğer ürünlerden nohut, mercimek, bakla, fasulye, bezelye, pamuk da oldukça fazla üretilirdi. Meselâ; 1897 yılında 60.000 dönüm pamuk ekilmiş, bundan 750.000 kiyye ürün elde edilmişti. Aynı dönemde tüm ülkede pamuk üretimi 723.941 dönümden 16.811.278 kiyyedir. Halep üretiminin ülke geneline oranı %4.5'dur. Ülke genelinde ortalama dönümde 23.22 kiyye elde edilirken, Halep'te ortalama 12.50 kiyye ürün alınmıştır (Bayraktar, 2004 : 62-63). Yine aynı yılda 20.000 dönüm kenevir ekilmiş ve 208.333 kile ürün alınmıştır. Bu bitkinin ülke genelinde oranı % 47'dir Bu oranları başka ürünlerle de karşılaştırmak mümkündür (Bayraktar, 2004 : 63).

Halep'te baruthâneler (kârhâneler) oldukça yaygındı. İmâl edilen barutlar Osmanlı Devleti'nin diğer şehirlerine götürülürdü. Şehirde bakırcılık ve kurşun üretiminin de oldukça yaygın olduğunu görmekteyiz. İşlenen bakırlar develere yüklendikten sonra Basra, Bağdat taraflarına götürülür ve satışları yapılırdı (Orhonlu, 1984 : 132-133).

XIX. yüzyılın başında dokumacılık bölgenin en önemli gelir kaynaklarındandı. Bu yüz yılın ortalarından itibaren tezgahlarda modern makinalar kullanılmaya başlanmıştır. Şehirde 4500 tezgahın olması, bu sektörün durumunu bildirmeye yeter bir rakamdır. Dokunan kumaşların her rengi bulunduğu gibi mevsimlere göre de çok nefis kumaşlar dokunurdu. Bu yüz yılın ortalarından itibaren modern usullerle üretime geçilemediğinden dokuma sanayiinde gerileme başlamıştır (Önsoy , 1986 : 826- 828 Masters, 1997 : 81). Sanayide başlayan gerileme ticarete de kendisini göstermişti. Bunlara ilaveten 1869 semesinde Süveyş Kanalı'nın açılması Halep, Şam gibi şehirlerde ticaret ve taşımacılığı olumsuz yönde etkilemiştir (Önsoy , 1997 : 829).

Halep'in doğu kısımları geniş çöl olmakla birlikte merkeze yakın yerler ile kuzey ve batı kısımları verimli topraklardır. Buralarda yetişen tahıl şehrin ihtiyacını karşıladığı gibi başka şehirlere de satılmaktadır. Meyvelerden kayısı, fıstık, üzüm, zeytin erik, vişne, kiraz, incir, nar, seftali ve bütün sebze çeşitleri üretilmektedir. Şehrin geniş otlakları bulunduğundan hayvancılık oldukça gelişmiş ve büyük ve küçük baş hayvanların hepsi yetiştirilirdi. Süt ve süt mamullerinin hepsinin imâlâtı ve üretimi yapılırdı (Halep Salnâmesi, 1314 (1897):175).

Halep vâililiği senenin belirli zamanlarında köylerdeki, otluk, samanlık ve böceklerin bol olduğu yerleri yakar, köylülerden ücretini alırdı. Halep halkı Dahiliye Nezâreti'ne baş vurarak bütün ağaç kesimlerini kendileri yapmak istediklerini bildirince, hükümet tarafından kabul edilir ve halk tarafından ağaç kesim işleri yapılırdı⁵. Böylece vilayetin denetimi ile kesim işi yapılmakla, zeytin, üzüm bağları, dut,

5. BOA.İR.DAH.24(15 S.1320/17 Kasım 1902).

erik, incir gibi ağaçlar ve hurma ağaçlarından kesilmesi gerekenleri kesilir, hem belirli usul uygulanmış, hem de gelişigüzel kesilme önlenmiş olurdu⁶.

Sanayide kullanılan bütün iplik çeşitleri, kefiyeler(omuza atılan şal), sırmalı çarşaf, mendil, maşlah, çetârî (ipek kumaş), canfes (ipek kumaş), kutnî (pamuk mamulü), kezî (ipekle karışık kumaş) gibi kumaşlar, oda döşemeleri yün ve pamuktan elbiseler, elacalar (renkli kumaşlar) güzel mısır hasırları, enfiye, pastırma, tuzlu fıstık, terzilik, saraçlık, kuyumculuk, marangozluk, taşçılık, sabunculuk, boyacılık, debbağlık, kalaycılık, bakırcılık, v.b. sanatlar, sanayi ve ticaret ürünlerinin başlıcalarıdır (Halep Salnamesi, 1314(1897) :175). Fazla maden bulunmamakla birlikte, bakır, sarı mermer, ayrıca şehrin doğusunda ve iki saat uzaklıkta Ebu Feyyaz denilen yerde kömür madeni çıkartılırdı.. Yine şehrin doğusunda çöle yakın Bâb-ı Cubul (Bâb-ı Buzâa)'da bir büyük ve birkaç küçük göl vardı. Bu göllerin yatakları yaz mevsiminde kurduğundan tuz oluşurdu. Belirtilen göllerin son derece tatlı ve beyaz bir tuzu vardı. Tuzun ancak yüzde biri çıkarılır ki bu miktar yedi milyon kıyyedir (Şemseddin Sami, 1308 : c.III. 1973).

Halep'te en güzel kayseriyyeler (kapalı çarşı) ve hanları görmek mümkündür. Bunların büyük çoğunluğu Memlukler ve Osmanlılar zamanında yapılmıştır. Kayseriyyeler tanınmış tüccarlara aid az sayıda dükkanların bulunduğu etrafı çevrili ve üzeri örtülü yerlerdir. Dikdörtgen veya kare şeklinde olup, geceleri kapıları kilitlenmektedir (Rifâî, 1978 : 388).

Kapalı çarşıda alışverişlerin yanında, kontrol vergisinin alınması, güvenlik ve müşterilerin konaklaması yapılmaktaydı. Hanlar ve çarşılar iklim şartları ile mal güvenliği dikkate alınarak taşan yapılmıştır. Çarşılara giriş kapıları şehrin belirli yerlerinden olup, diğer kapılara çıkılabilecek biçimde inşa edilmiştir. Etrafları duvarlarla çevrilmiş ve her meslek sahiplerine ayrı bir bölüm ayrılmıştır. Çoğunlukla kubbeli olup, havalandırma sistemleri vardır. Dericiler, sirke imalatçıları gibi kötü koku saçan imâlât yerleri çarşı duvarlarının dış kısmında yer alırdı. Hanlar iki katlı olup, birinci kat (veya zemin) pazarlıkların yapıldığı kısımdır. İkinci katlar ise misafir ağırlandığı veya dış ilişkilerin düzenlendiği mekanlardır (Rifâî, 1978: 388 Bayraktar, 2004: 141-147).

Halep'te XIX yüzyılın ortalarında tezgah sayısı 4500'ü bulmaktaydı. Süveyş kanalının açılması ve dokuma sanayiinde modern tezgahlara geçme çalışmaları, ticareti olumsuz etkilemiştir (Halep Salnâmesi,1310 (1893) : 186). Nitekim 1910-1913 yılları arasında tezgah sayısı 2500'e inmiştir. Bu kadar tezgahta 780 ton iplik işleniyor,12 milyon kuruş gelir elde ediliyordu (Eldem, 1994 : 88).

1883 tarihinde devlet- Osmanlı Bankası işbirliği ile "Tütün Rejisi" şirketini kuruldu. Bu şirket 1884 tarihinde İstanbul, Samsun, İzmir, Adana, Şam ve Halep'te tütün fabrikası kurdu (Eldem, 1994:77). Halep'teki tütün fabrikası Ağyur Mahallesi'nde kuruldu (Kal'acı, 1989 : 81). Şehirde üzüm üretimi de oldukça fazla idi. Üzüm bağlarının çok olduğu Halep'te elde edilen üzümlerin bir kısmı dışarıya ihraç edilir, bir kısmı da şarap üretiminde değerlendirilirdi (Eldem, 1994: .83).

Halep'te Birinci Dünya Savaşı'na kadar kervanlarla yük taşıma devam etmiştir. Kervanların gidip gelmesi için yol emniyeti her zaman güvenli değildi (BOA.DH.İ.UM. E. 22/25 (20.Z.1347/17 Eylül 1916).

Bayındırlık işleri bir şehrin ekonomisi ile ilgili olduğundan, Halep'teki bayındırlık faaliyetleri hakkında da bilgi vermek istiyorum. Sultan Abdülhamid zamanında su kanalı şebekeleri yapılmış ve Kuveyk nehrinden kanallara su verilmiştir. Mahallelere yeni mescidler yaptırılmış ve eskileri tamir ettirilmiştir. Camilerde ve medreselerde en güzel Osmanlı süslemeleri dizayn edilmiştir (Kal'acı, 1989 : 53). Vali Cemil Paşa zamanında (1879-1883) Halep ile İskenderun arasında 160 km. uzunluğunda şose yapıldı. Bu yol aynı zamanda Halep'in Irak'a ve bazı köylere bağlantısını sağlıyordu. İlk 93 km.lik yol yapımında kargir 96 adet köprü, 4278 metre harçlı, 1000 metre harçsız destek duvarları yapılmıştır. Ayrıca üç adet su yolu tamamlanmıştır. Bu su yolları Beylan Dağı'ndan ve arazisi oldukça engebeli Amik Ovası'ndan geçirilerek başarılmıştır (Halep Salnamesi, 1302 (1885) : 206).Yine imar çerçevesi dahilinde şehrin içerisinde Cisru'n-Naura'dan, Bâbü'l-Ferec'e kadar, Bâbü'l-Ferec caddesi yapılmıştır (H.1297/M.1879) (Kal'acı,1989: 378).

H.1300/M.1882-1883 tarihinde Cemil Paşa'nın idaresinde bir mahalle kuruldu. Mahalleye Cemil Paşa'nın isminden dolayı "Cemiliyye" denildi. Sonra bu isim değiştirilerek Sultan Hamid'in oğlu Selim'in ismi verilerek "Selimiyye" denildi. Cemil Paşa yine kendi valiliği zamanında bir köşk yaptırmış ve bu köşke "Cemil Paşa Köşkü" ismi verilmiştir (Karaköse; 1996:169).

Halep'te ayrıca 1878 tarihinde modern bir mahalle kuruldu. Devlet memurlarından Ömer eş-Şehr b. Neyâle nisbetle,"en-Neyâle mahallesi denildi (Kal'acı, 1989: .317). Ayrıca Bevvâbetü'l-Kasap mahallesindeki sur harabelerinin taşları yıkılarak "Ribâdü'l-Askerî" binasının yapımında kullanılmıştır(H. 1302/M.1884).

⁶. BOA.İR.DAH.24 (15.S.1320/17 Kasım 1902).

1887 tarihinde ise şehirde yeni bir mahalle kurularak mahalleye “Mahalle-i Hamidiyye” ismi verildi (Kal’acı, 1989 : 378). Halep Vilâyeti sınırları içinde bulunan Cebel-i İys Çiftlikâtı Hümâyûnu’nun gelirlerinin bir kısmı zirâatin gelişmesine, cami ve okulu olmayan köylere cami ve okul yapımına harcanıyordu “Gurebâü’l-Hamidiye” hastanesi yapılarak hizmete girdi(H.1309/M.1891-1892).(Karaköse, 2001 : 270-283). H.1311/M.1893-1894 tarihinde Caddetü’l-Hendek açılarak halkın hizmetine girdi (Kal’acı, 1989 : 378).

İlk olarak şehrin haritası çizildi ve bir saat kulesi yapıldı. Sühreverdî’den, Şam istasyonuna ve Kuveyk nehrine kadar büyük bir cadde yapıldı (H.1317/M.1899) (Kal’acı, 1989 :379). Halep’e elektrik getirildi ve şehir meydanı ışıklandırıldı (1326/M.1908) (Kal’acı, 1989: 380).

5) Halep’te Kültürel Durum

Diğer İslam ülkelerinde olduğu gibi Halep’te de halkın eğitiminde mescidlerin ve ev sohbetlerinin önemli bir yeri vardır. Hz. Ömer zamanında İslam topraklarına katılan Halep’te insanlar, mescidlerde, ülemânın etrafında halka oluşturur dini eğitim alır veya evlerde okunan dini kitaplardan ahlakî öğütler dinlerdi. Eğitim daha çok bu yollarla elde edilmiş olurdu. Osmanlılar zamanında ise sıbyan mektepleri açılmak suretiyle resmi eğitim birimlerine geçilmiştir. 1877 tarihinde bu mekteplerin sayısı doksan beş kadardı (Karal, 1988: 378).

A) Okullar

1869 tarihinde Maarif Nizamnâmesi hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştu. Nizamnâmeler ibtidâileri, rüşdiyeleri, idâdileri ve sultânileri devlet genelinde yaygınlaştırmak istiyordu. 1879 tarihinde Maarif İdareleri kurulmuş ve on sene içinde Hicaz dışındaki bütün vilâyetlerde kurulması tamamlanmıştı (Tekeli, İlhan, İlkin, Selim, 1993 : 75). Bu idarenin yaygınlaşması Osmanlı Devleti’nde okullaşmayı da hızlandırdı. Bir yazar Halep şehri için Sultan Abdülhamid dönemini şöyle ifade eder. “ Sultan II. Abdülhamid’in saltanat dönemi Halep ve etrafındaki bölge üzerinde Osmanlı siyasi kontrolünün, Osmanlı yönetiminin belki sadece 16. yüzyıldaki “altın çağ” döneminde yaşanana denk bir biçimde oldukça güçlü olduğu bir zaman dilimidir” (Masters, 1997: 83). Şimdi bu çerçevede Halep’teki okullaşmayı ve eğitim öğretim durumunu inceleyelim.

a-İbtidâiler

Halep’te ibtidâiyye okulları 1882 tarihinde açılmıştır (Tekeli, İlhan, İlkin, Selim, 1993 : 75). İbtidâilere 1862 senesine kadar sıbyan mektebi denilmekteydi, Bu tarihten itibaren sıbyan mektebi ifadesinin yerine ibtidâiyye ifadesi kullanılmaya başlanmıştır (Ergin, 1977: 460).

Fakat bu tarihten sonra da sıbyan mektepleri ismi tamamen kalkmamış ve kullanılmıştır.1882 tarihinde açılan bu okullara devlet oldukça fazla önem vermiş 1302 (1884-1885) tarihinde sayıları doksana, öğrencisi ise 2730’la varmıştır (Halep Salnâmesi, 1302 (1885) : 204). Bundan sonra da ihtiyaca göre vilayette ibtidâiyye okulları açılmıştır (Salnâme-i Nezâret-i Maarif-i Umûmiye, 1319 (1901) : 548).

b-Rüşdiyeler

Bunlar orta okul derecesinde eğitim-öğretim yapan okullar olup, ilk defa 1882 tarihinde açılmış ve sayıları on üç kadardır (Kal’acı,1989: 378). Rüşdiyeler, milkî ve askerî rüşdiyeler diye ikiye ayrılırlar. Daha sonra kız rüşdiye mektepleri de açılmıştır. Halep’te her üç çeşit rüşdiye mektepleri bulunmaktadır.

1) Mekteb-i Rüşdiye (Mülkiye)

1302 (1884) tarihinde bir tane olan rüşdiye mektebinin öğrenci sayısı 154’dür (Halep Salnamesi, 1302 (1885) : 204). 1303 (1886) (Halep Salnamesi, 1303(1886) : 118) ve 1305 (1887) tarihlerinde okul mevcudu iki, öğrenci sayısı ise 172’dir (Halep Salnamesi, 1305(1887): 200). Kaynaklarda bu okullardan daha çok mekteb-i rüşdiye-i askeriyeye önem verildiği anlaşılmaktadır. Daha sonraki salnamelerde, adı geçen okulların sayısında fazla bir artış görülmemektedir (Salnâme-i Nezâret-i Maarif-i Umûmiye, 1319 (1901) : 529 ve devamı).

2) Mekteb-i Rüşdiye-i Askeriye

Halep’te ilk defa 1886-1887 tarihinde mekteb-i rüşdiye-i askeriyenin yapımı ve eğitim öğretime açılması gerçekleşmiştir. Orduya eleman yetiştirmek için açılan bu okullarda başka dinden olanlar da eğitim alabiliyordu. Mekteb-i Rüşdiye-i Askeriye’nin ilk açıldığında devam müddeti üç yıl iken daha sonra dört seneye çıkarılmıştır (Salnâme-i Nezâret-i Maarif-i Umûmiye, 1317 (1899),s.1113). Başlıca okutulan dersler şunlardı: Arapça, Farsça, coğrafya, Fransızca matematik, resim, imlâ (dil bilgisi),Osmanlıca, Türkçe, ve ayrıca had sanatlarından birisi okutulmaktadır. Okutulan derslerde ihtiyaca göre değişiklik yapılmış ilmihal (Salnâme-i Nezâret-i Maarif-i Umûmiye, 1316 (1898) : 1013) ve tarih (Salnâme-i Nezâret-i Maarif-i Umûmiye, 1316 (1898) : 1113) dersleri konulmuştur.

3) İnâs Rüşdiyesi

Halep'te inas rüşdiyesi 1892 tarihinde açılmıştır. Binası olmadığından dolayı kiralık bir binada eğitim yapılırdı (Salnâme-i Nezâret-i Maarif-i Umûmiye, 1319 (1901) : 548). 1895 tarihinde iki bayan öğretmeni ve 91 öğrencisi varken daha sonraları öğretmen kadrosu beşe kadar çıkmıştır. Zaman zaman öğrenci sayısında da değişiklikler olmaktadır (Halep Salnamesi, 1313(1895) : 123).

c) Mekteb-i İdâdî-i Mülkiye

Tanzimat'tan sonra açılan ve bugünkü lise düzeyinde eğitim veren okullara idâdî denilmektedir (Salnâme-i Nezâret-i Maarif-i Umûmiye, 1319 (1901) : 548). Halep'te idâdîlerin açılması 1892 tarihinde olmuştur (Halep Salnamesi, 1313(1895) : 42). Gerek kadrosu ve gerekse ders sayısı göz önünde bulundurulduğunda önemli bir yeri olduğu anlaşılan bu okullarda idarî personel olarak, müdür, üç müdür yardımcısı, katip, anbar ve depo memuru, imam ve doktor görev yapmaktadır. Dersler ise, kitâbet-i resmîye (resmî yazışmalar), cebir, kanunlar ve mülkiyet, Arapça, Fransızca, trigonometri, kozmoğrafya, organik, kimya, makine, faydalı bilgiler, koruyucu, sağlık, edebiyat, ahlak ve hikmet, tarih, coğrafya, akâid, fıkıh, Farsça, hesap, geometri, yazı, resim ve Ermenicedir. Müslüman çocuklarla beraber gayri müslim çocukları da okumakta olup yatılı ve gündüzlüsü vardır (Salnâme-i Nezâret-i Maarif-i Umûmiye, 1316 (1898) :1009). Bu okullarda mubassırlar da görev yapmaktadır (Halep Salnamesi, 1314(1896):124). Mubassır, zamanımızdaki rehber öğretmen karşılığında bir ifadedir. II. Abdülhamid zamanında bu okullarda mubassır sayısı üç tanedir (Kodaman, 1991 : 128).

5) Sultânî ve Çiftlik Mektepleri

Lise seviyesinde eğitim yapan sultânîler rüşdiyelerin üst kısmıdır. Altı yıllık olup, son üç senesi "Edebiyet" ve "Ulûm" kollarına ayrılmaktadır. Sultânî mektebi Halep'te bir tane olup, 1889 tarihinde eğitim öğretime başlamıştır⁷. (Kal'acı,1989 :152).

Sultan II. Abdülhamid döneminde açılan Çiftlik Mektepleri, tarım okulları olup; a) amele mektebi, b) çiftçi mektebi, c) ziraat ameliyat mektebi, d) ziraat muntika mektebi diye dört kademedeki eğitim vermekteydi. Bu okul Halep'te ancak 1912 yılında açılabilmiştir⁸.

d) Diğer Okullar

Sultan Abdülhamid'in kendisi de okul yapımında katkıda bulunmuş ve 1877-1893 yılları arasında Halep'te emlak-ı hümayûnda on üç tane ibtidâiyye yaptırmıştır (Kodaman, 1991 : 87). Sultan Abdülhamid devrinde Fevziye mektebi ve ibtidâiyye mektepleri de vardı. Halep'te sadece Fevziye mekteplerinin ibtidâisi bulunmaktaydı. Halep'te gerek bu okulda gerekse İrfâniye mektebinde üç öğretmenle ders yapılmaktaydı. Öğretmenlerden birisi rik'a, diğer ikisi de dinî bilgiler yanında genel bilgileri vermekteydi (Halep Salnamesi, 1318(1900) :138). Dârü'l-Muallimîn-i Sıbyan okulları 1300 (1882 (1883) tarihinde yaygınlaşmaya başlamış olup, Halep'te de açılmıştı (Kodaman , 1991 : 152). Geçici bir binada eğitim-öğretime başlayan okulun, daha sonra 1917 tarihinde yeni binası yapılmıştır (Kal'acı, 1989 : 381).

B) MEDRESELER

Salnamelerde "Medâris-i İlmiyye-i İslâmiyye" olarak belirtilen medreseler, Halep'te 1302 (1885) tarihinde sayıları 23 ve öğrenci mevcudu ise 196 olarak verilmektedir.1319 (1902) Maarif Salnâmesi'nde ise Halep için buldukları mahalleler ile birlikte medreselerin isimleri şöyle verilmiştir:

<u>Medresenin ismi:</u>	<u>Mahallesi:</u>	<u>Öğrenci sayısı:</u>
Osmâniyye	Ferâfire	172
Kurnâsiyye	"	30
İsmâiliyye	"	22
Şifâhiyye	"	11
Şâbâniyye	"	83
Mansûriyye	"	---
Asrûniyye	"	13
Behâiyye	Süveygat'ü-Hatîm	18
Cehâr Tekye	"	6
Ahmediyye	Cellûmü'l-Kübrâ	20
Haleviyye	Cebbü'l-Esed	24
Cevriyye	"	8

⁷. BOA. DH. SYS. 33 (7.12.1329 /7 Şubat 1911),

⁸.(BOA.DH.İ-UM.19-12/1-56 (3 Mayıs 1336/15 Mayıs1917).

Hacı Musa	Süveygatü Ali	15	
Sâ'idiyye	Beyyâda	8	
Eşrefiyye	Süveygatü Hatim	7	
Ahmed Paşa	"	10	
Câmîi Kebir	"	220	
Câmîi Kebir'de Benî aşâir	"	10	
Adliyye	Sefâhiyye	3	
Husreviyye	"	2	
Sultâniyye	"		--- (Salnâme-i Nezâret-i Maarif-i Umûmiye, 1319 (1901): 536).

C) YABANCI OKULLAR

Halep'teki gayri müslimler eğitim-öğretime oldukça fazla önem vermişlerdir. Bunların bir kısmı Müslüman okullarından önce açılmıştır. Yabancı okullarını; a) cemâat okulları b) yabancı devlet okulları, olmak üzere iki başlık altında inceleyeceğiz

a) Cemâat Mektepleri

<u>Okulun ismi:</u>	<u>Derecesi:</u>	<u>Bağlı Olduğu Cemaat:</u>	<u>Açılış Tarihi:</u>
1-Şirket-i İsrâiliyye	Rüşdiye	Yahûdî	1285(1868)
2-Katolik Mektebi	"	Ermeni Katolik	1251(1835)
3-Rum Katolik	"	Rum Katolik	1301(1883)
4-Şirket-i Museviyye	"	Yahûdî	1306(1888)
5-Rum Ortadoks	"	Rum Ortadoks	çok eski
6-Rum Ortadoks	"	Rum Ortadoks	çok eski
7-Ermeni Katolik	"	Ermeni Katolik	1313(1895)
8-Katolik	"	Katolik	1313 (1895) (Salnâme-i Nezâret-i Maarif-i Umûmiye, 1316 (1899): 1014).

b)Yabancı Devlet Okulları

<u>Okulun İsmi</u>	<u>İlgili Devlet</u>	<u>Derecesi</u>	<u>Açılış Tarihi</u>
1-Cizvit Okulu	Fransa	Rüşdiye	Ruhsatsız
2-Cizvit Okulu	Fransa	Rüşdiye	Ruhsatsız
3-Trasanta	Fransa	İdâdî	Ruhsatsız
4-Trasanta	Fransa	Rüşdiye	Ruhsatsız
5-Trasanta	Fransa	Rüşdiye	Ruhsatsız (Salnâme-i Nezâret-i Maarif-i Umûmiye, 1316 (1899): 1017).

Bir yıl sonra 1317/1899) tarihinde sekiz tane daha Rum okulu açılmıştır. Ayrıca; a) Süryânî Katolik b) Protestan, c) Beş hahamın açtığı Yahudî okulu, d) Mârûnî okulu açılmıştır. Bu arada Fransa'nın okul sayısı bir yıl önceye göre dört tane daha artmıştır (Maarif Salnâmesi, 1317(1899) : 1130).

C) KÜTÜPHANELER

Önemli başlıca kütüphane ismi şunlardır:

<u>Kütüphanenin İsmi</u>	<u>Cilt Sayısı</u>
1- Ahmediyye Medresesi Kütüphanesi	1467
2- Osmaniye Câmîi Kütüphanesi	1242
3- Mevlevîhâne Kütüphanesi	1228
4- Câmî-i Kebîr-i Emeviyye Kütüphanesi	807
5- Bahâiyye Medresesi Kütüphanesi	70
6- İsmâiliyye Câmîi Kütüphanesi	51
7- Kurnâsiyye Medresesi Kütüphanesi	21
YEKÜN	4886 (Halep Salnamesi, 1322(1904) : 227).

Cami ve mescidlerde bulunan bu kütüphanelerden başka eşraf ve ülemânın da özel kütüphaneleri vardı Çok kıymetli eserlerin bulunduğu özel kütüphaneler ise en az üç dört kütüphane dolusu kitap ederdi (Halep Salnamesi, 1322(1904) :227). Bir başka salnamede ise yukarıdaki kütüphanelerden gayri, Vakfiyye, Şeyh Abdurrahman, Nâkıbiyye, Aşağı Servili, Şihâbiyye, Kayalı-zâde, Mertini-zâde, Müftü Efendi, Kindî-

zâde kütüphanelerinin ismi verilmektedir (Maarif Salnâmesi, 1317(1899) : 1135). Burada şunu belirtmekte de fayda vardır. Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerine dağılmış 200'ün üzerinde kitabı olan bazı vakıf kütüphaneleri de vardı. Halep'te Mahmud Efendi b. Ahmed el-Cezzar Câmîü'l-Kebir 1314 (1896) kütüphanesi bunlardan birisidir (Erünsal, 2008 : 308).

Halep'teki başlıca matbaalar ise; a) Vilâyet Matbaası, b) Mârûnî Matbaası, c) Dâvûdiyye Matbaası'dır. Resmî idârenin çıkardığı Fırat Gazetesi,1867 tarihinde Türkçe ve Arapça olarak yayına başlamış olup (Masters, 1997 : 85), 5 Muharrem 1317 (12 Ekim 1918) tarihinde kapatılmıştır. Kapatılana kadar, 20420 sayı çıkmıştır (Kal'acı, 1989 : 382). Ayrıca "et-Tekaddüm" gazetesi vardı. Bu gazete devlet ve millet aleyhine yazılar yayınladığından dolayı kapatılmış sahibi Şükrü mahkemeye sevk edilmiştir⁹.

Sultan Abdülhamid okulların açılmasına büyük önem vermiş, göçebe aşiretlerin de cehaletten kurtulması için Aşiret Mektepleri'ni açmıştır. 21 Eylül 1308 (1892) tarihinde açılan bu okullara Halep, Suriye, Bağdat, Basra, Musul, Diyarbakır, gibi urbanın yaşadığı yerlerdeki bedevî çocukları alınıyordu. Aşiret Mektepleri, Dersaadet'te olup, çocuklar yukarıda belirtilen şehirlerden toplanıyor, getirilip eğitiliyordu (Kodaman, 1987 : 7).

5- Sonuç

Suriye'de 2011 Mart'ta başlayan ve aralıksız devam eden iç savaş hem Suriyelilere hem de başta Türkiye olmak üzere diğer komşu ülkelere büyük kayıplara ve acılara yol açtı. Altı yıl devam eden savaşta tarafların bütün hesapları Halep şehrine odaklanmıştı. Amerika, Rusya, Avrupa ülkeleri, Türkiye, Suriye rejiminin başında bulunan Beşar Esad, Daes, Kürtler vb. grupların hedeflerinde Halep'i ele geçirmek vardı. Dolayısıyla ilk çağlardan beri çok önemli bir yerleşim yeri olan Halep, yirmi birinci yüzyılda bir daha kendi önemini ortaya koymuş oldu. Günümüzde bu kadar önem arz eden şehrin, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarındaki sosyal, ekonomik ve kültürel dokusunu yeniden hatırlatmak için bu makale çalışması yapılmış ve aşağıda sonuç olarak belirtilen hususlar detaylı bir biçimde ele alınmıştır.

Halep'te, Türkler ilk defa Abbasiler zamanında görülmüştür. Yoğun bir biçimde yerleşik hayatta bulunmaları ise Büyük Selçukluların başlarında olmuştur. Burada yaşayan Türkmenlerin geçim kaynakları çoğunlukla koyunculuktur. Koyunların sütünden ve derisinden faydalanırlardı. Bu bakımdan şehirde dokumacılık ve deri mâmulleri imali ve kullanımı oldukça yaygındı. Kışları Halep'te oturan Türkmenler, yaz mevsiminde Anadolu'nun ortalarına kadar gelir ve yaylalara çıkarlardı.

Kışın çok fazla karın yağmadığı yaz mevsimlerinde ise sıcak bir iklime sahip olan Halep'te buğday, arpa, kayısı, erik, zeytin, fıstığın yanında bütün karasal ürünler de yetişirdi. Özellikle buğday ve zeytin hem şehrin ihtiyacını karşılar hem de Suriye'nin diğer şehirlerine satılırdı. Ayrıca bunların İstanbul ve Anadolu'nun bazı şehirlerine de satışları yapılırdı. XIX. yüzyılın başında dokumacılık bölgenin en önemli gelir kaynaklarındandı. Bu yüz yılın ortalarından itibaren tezgahlarda modern makineler kullanılmaya başlanmıştır. Halep'te bu dönemlerde 4500 tezgahın olması, dokuma sektörünün durumunu bildirmeye yeter bir rakamdır.

Şehirde yeteri kadar su yoktu. Şehir halkı su ihtiyaçlarını kastallardan (su deposu) karşılardı. Kadınlar ve çocuklar kastalların (su deposu) önünde sıraya girerler, aldıkları suyu evlerine götürürler ihtiyaçları için kullanırlardı. Bununla birlikte Şehrin ortasından geçen Kuveyk Nehri bahçelerin ve tarlaların sulanmasında önemli bir paya sahiptir. Ayrıca küçük dereler ve çaylar da şehir ortasından geçmektedir.

1310 senesi Halep Salnamesi'ni incelediğimizde şehirde bütün sanatların olduğunu ve şehrin canlı bir ticaret hayatının bulunduğunu görürüz. Bunlardan zeytincilik ve dokumacılık en çok geçim kaynaklarının başında gelmektedir. Ayrıca Müslümanlar ile birlikte diğer inançlardan insanların da olması, dinî hoşgörünün olduğunu kanıttır. Haleplilerin evlerinin bahçe ve avlu duvarları yüksekçe olur ve dış yoldan iç kesimler görünmezdi. Akrabalar ve komşular arasında kuvvetli bir dayanışma vardı. Düğünlerde yemekler pişirilirdi ve gelen misafirlere ikram edilir. Bir taraftan da bazı şeyh evleri ve türbeler ziyaret edilirdi Çünkü tarikatların ve şeyhlerin toplumda ayrı bir saygınlığı vardı. Bazı peygamber ve sahabelerin kabirlerinin şehirde bulunması dinî hayata canlılık kazandırırdı.

Anadolu'yu Suriye'ye bağlayan yol üzerinde ve Baharat Yolu'nun üzerinde bulunan Halep'in tarih boyunca hareketli ticârî hayatı olmuştur. Tarih boyunca pek çok devletlerin eline geçmiş ve değişik yönetimler altında bulunmuştur. Dokumacılık önemli bir sanat olarak varlığını devam ettirmiş olup, kadife, ipek, yün mamulleri ve değişik kumaş çeşitleri dokunur ve Suriye, Anadolu, İstanbul gibi yerlerin ihtiyacını karşılardı. Halep'in tarımda da önemli bir yeri vardı. İhtiyaç olduğunda Anadolu ve İstanbul'a ve Suriye'nin diğer şehirlerine tahıl taşımacılığı yapılırdı. Halep tarım arazisi bakımından Osmanlı Devleti'nin önemli vilayetlerinden birisi idi. Halep'in doğu kısımları geniş çöl olmakla birlikte merkeze yakın yerlerle kuzey ve

⁹. BOA.DH.SYS. 57-2 /36 (16.11.1330/1914-1915)

batı kısımları verimli topraklara sahipti Buralarda yetişen tahıl şehrin ihtiyacını karşıladığı gibi başka şehirlere de satılırdı.

1869 tarihinde hazırlanan ve yürürlüğe konulan Maarif Nizamnamesi ile devletin diğer bölgelerinde olduğu gibi Halep'te de iptidâiler, rüşdiyeler, idâdiler ve sultaniler açılmıştır. Ayrıca mekteb-i rüşdiye-i askeriye, inâs rüşdiyesi, mekteb-i idâdî-i mülkiye, fevziye mektebi, irfâniye ve çiftlik mektebinin de açıldığını görmekteyiz. Buralarda dinî derslerin yanında dil dersleri, tarih, coğrafya, hesap, geometri gibi dersler de okutulmaktadır. Oldukça fazla oranda bulunan medreselerin içerisinde kütüphaneleri de bulunurdu. Halep'te devlet okullarının yanısıra yabancı okullar da bulunur ve bunlar yabancı cemaat okulları ve yabancı devlet okulları diye iki gruba ayrılırdı.

KAYNAKÇA

- BOA.İR.DAH. 13 (25 .B.1311/25 Ocak 1894)
BOA.İR.DAH.20. (24. CA.1320/30 Ağustos 1902)
BOA.İR.DAH. 2 (3.C.1320/ 7eylül 1902)
BOA.İR.DAH.24 (15 S.1320/17 Kasım 1902)
BOA.DH.İ.UM. E. 22/25 (20.Z.1347/17 Eylül 1916)
AKDAĞ, Mustafa,(1949). "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisâdî Vaziyeti", *Belleten*, C. XIII. Sayı,51, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
BAYRAKTAR, Hilmi (2004) .XIX. Yüzyılda Halep Eyaleti'nin İktisâdî Vaziyeti, Elâzığ; Fırat Üniversitesi Yayınları.
Devlet-i Aliyye-yi Osmâniye Salnâmesi,1316 1899)
DOĞAN, İsmail,(2001). *Osmanlı Ailesi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
ELDEM, Vedat (1994). *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisâdî Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
ERGİN, Osman (1997). *Türk Maarif Tarihi*, C. II, İstanbul
ERÜNSAL İsmail E (2008). *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Ankara: Türk Tarih Kurum Yayını.
FAROQHI Suraiya (2009). *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam, Ortaçağ'dan Yirminci Yüzyıla*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
Halep Salnamesi, 1302, 1308, 1310, 1311,1313, 1314, 1316, 1322, 1323, 1326, 1327,
HALAÇOĞLU, Yusuf (1988). XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını
HASAN, Hasan İbrahim,(1992). *Siyâsî,Dinî,Kültürel,Sosyal İslam Tarihi*, Çev. İsmail Yiğit, C.V, İstanbul: Kayıhan Yayınları.
HOURÂNÎ, Albert (1995). *Osmanlı Reformu ve Eşraf Politikası, Ortadoğuda Modernleşme* , İstanbul: İnsan Yayınları.
KAL'ACI, Abdilfettah Ravvas (1989). *Halepü'l Kadîm ve'l Hadîs*, Beyrut
KARAKÖSE Hasan (1996). *1876-1918 Yılları Arası Orta Doğu ve Halep*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
KARAKÖSE, Hasan (2001) "Sultan İkinci Abdülhamid'in Halep'teki Çiftlikleri ve Arazi-yi Mahsusa'nun İdaresi", *Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni*, Bildirileri,c.I,Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları
KARAL, Enver Ziya (1988). *Osmanlı Tarihi*, C. VII, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
KODAMAN, Bayram,(1987). *Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, Ankara: TKAE Yayını.
KODAMAN, Bayram,(1991). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını
KÜRT ALİ, Muhammed (1983). *Hitâtü's-Şâm, Şam: c.V.-VI*.
MASTERS, Bruce, (1997). *Halep: Osmanlı İmparatorluğu'nun Keroan Kenti, Doğu İle Batı Arasında Osmanlı Kenti*, (Halep, İzmir, İstanbul), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
ORHONLU, Cengiz,(1984). *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım, Üzerine Araştırma*, Derleyen Salih Özbaran,İ zmir: EÜEF Yayını.
ORTAYLI, İlber(2004). *Osmanlı İmparatorluğunda İktisâdî ve Sosyal Değişim*, Makaleler I, Ankara: Turhan Kitabevi Yayını.
ÖNSOY, Rifat, (1986). "19. Yüz Yılın İkinci Yarısında Suriye'nin Sanayi ve Ticâreti" *Belleten*, Sayı, 197, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
RİFâi, Mahmud Faysal (1978). "Halep'te Mimârî Mirâsın Korunması İle İlgili Bazı Sorunların Çözümüne İlişkin İnceleme", İslam Mimârî Mirâsını Koruma Konferansı,(Bildiriler),İstanbul: İki Nokta Araştırma Yayını.
Salnâme-i Nezâret-i Maarif-i Umûmiye, 1316,1317,1319,
Şemseddin Sami,(1308). *Kâmûs'l-Âlâm*, c. III, İstanbul.
TEKELİ, İlhan, İLKİN, Selim (1993). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sistemi'nin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.